

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ У ФІЛОСОФСЬКОМУ КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ

У статті подано аналіз концептуальних основ професійного саморозвитку вчителя з точки зору філософського контексту розвитку людини. Досліджується цілісний особистісний розвиток людини на основі аналізу моделей розвитку людини, що розроблені в філософії: космогонічна, теологічна, ідеалістична, романтична, соціальна, герменевтична, символічна, аксіологічна модель та ін. Відповідно концептуальної ідеї, суб'єктом професійного саморозвитку виступає майбутній вчитель початкової школи, водночас він виступає як людина, особистість, і концептуально трансформується як професіонал.

Ключові слова: розвиток, виховання, особистість, майбутній вчитель, модель розвитку, професійний саморозвиток

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Вважаючи саморозвиток процесом активної, послідовної позитивної якісної зміни особистості, яка є результатом не зовнішніх дій, а її власних зусиль, дослідники розглядають цей процес і як діяльність особистості, спрямовану на зміну тих своїх психічних і особистісних якостей, які вже є, закладені в природі людини чи попереднім етапом її розвитку, наприклад: пам'яті, мислення, уваги, емоційної сфери, загальних і професійних здібностей і задатків [6; 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Неоднозначність підходів до визначення поняття "саморозвиток" ускладнює осмислення даного поняття та потребує глибших досліджень. Тому, поряд з психологічним та педагогічним контекстом "професійного саморозвитку" важливим є дослідження професійного саморозвитку вчителя у філософському контексті розвитку людини. Ці дослідження є необхідними для розробки і побудови моделі професійно-творчого саморозвитку майбутнього вчителя початкової школи. Різноманітність трактувань "саморозвитку" в філософському контексті несе позитивний заряд, допомагаючи вивчити різноманіття форм прояву саморозвитку особистості, уникаючи крайнощів і категоричності кожного з них, але зберігаючи все те позитивне і значуще, що вони можуть привнести до цілісного осмислення даного поняття. Філософське поняття "саморозвиток" трактується як перехід на більш високий ступінь організації і є властивістю як організму, так і суспільства, тобто це перехід людини на рівень, де вона здатна виховувати і розвивати саму себе. Основними ідеями даного підходу є утвердження самостійності, самовизначеності як провідних цінностей сучасного суспільного устрою, що передбачають здатність людини до саморозвитку, тобто до постановки цілей. Прихильники цього напрямку наголошують на тому, що процес саморозвитку починається разом з життям, але людина нерідко не ініціює і не спрямовує цей процес [3; 5; 6].

Мета статті – аналіз розроблених у філософії моделей розвитку людини, для визначення основних функціональних компонентів, міри впливу внутрішніх і зовнішніх факторів та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи філософський контекст розвитку людини, варто звернутися до основних моделей розвитку людини, що розроблені і є надбанням філософії. До їх числа належать: космогонічна модель, теологічна модель, автономістична модель, раціоналістична модель, морально-етична модель, ідеалістична модель, герменевтична модель, символічна модель, екзистенціальна модель, аксіологічна модель та ін. Однією з найбільш ранніх трактувань розвитку людини, яке визначилось ще в античні часи в Греції було розуміння розвитку людини аналогічно розвитку Космосу. Розвиток людини у такому трактуванні розумівся як слідування законам Космосу, Природи, що передбачало удосконалення того, що закладено в людині, що дано їй від природи. Модель, яка заснована на такому трактуванні, може бути названа космогонічною. Зразком розвитку людини в цій моделі виступає сама природа, її гармонія. Представниками цієї моделі були Демокрит, Аристотель, Платон. Внеском цієї моделі в теорію розвитку людини стали ідеї про нескінченність розвитку людини, циклічний характер розвитку, духовної спрямованості та ідея про те, що розвиток – це якість, внутрішньо властива людині. Однак, у цій моделі людина – частина природи, частина Космосу і не мала власне специфічно людського, тобто людина була обмежена природою [1; 6; 8].

Особливим баченням розвитку людини стала ідея про те, що людина може розвиватися сама, що вона сама є рушійною силою особистого і суспільного розвитку. Це трактування знайшло своє відображення в автономістичній моделі розвитку, в ній людина розглядалася як самостійна сутність, здатна до розвитку і саморозвитку за рахунок наявності у ній самій протиріч, зокрема, у ній затверджувалася незалежність завдяки процесам мислення. Розглядалась неповторність і відмінність

людини як психофізичної індивідуальності. Представники цього напрямку М. Фічіно, Н. Кузанський, Дж. Бруно, Е. Роттердамський, Т. Гоббс [7].

Характеризуючи етапи розвитку, М. Кузанський зауважує, що у чуттєвій природі життя благородніше, ніж в рослинній, і ще благородніше в розумній. Основним критерієм переходу з одного ступеня розвитку на інший М. Кузанський вважає благородство і говорячи про рушійні сили розвитку зазначає, що всі речі складаються з протилежностей в різних ступенях, мають то більше від одного, то більше від іншого, виявляючи свою природу з двох контрастів шляхом переваги одного над іншими. До джерел розвитку М. Кузанський відносить: нескінченність, яка закладена в людині, і яка змушує нас долати всяку протилежність. Одним з механізмів розвитку стає здатність людини об'єднувати протилежності, так взаємодіючи з зовнішнім світом, людина розкриває і відкриває нові сторони самої себе, і в той же час людина об'єднує весь навколишній світ собою. Саме в цьому розкритті та об'єднанні людина стає власне людиною. Таким чином, трактується ідея про те, що однією з основних цінностей людини є вона сама [7; 9].

Структура процесу розвитку у вченні М. Фічіно, філософа епохи Відродження визначається наступним чином. На його думку, ця структура складається з трьох елементів: єдність (властива Богу), порядок (розум) і рух (душа). Рушійною силою розвитку є душа, яка рухає світом, і змінюючи його завдяки самій собі, рухає його до певного порядку завдяки розуму, зберігає завжди в цьому порядку завдяки вічному у єдності самого Бога. Рушійною силою розвитку, за визначенням Фічіно, є любов, яка виступає вічним зв'язком і узами світу та його частин, нерухомою його опорою і міцною основою всього всесвіту. Любов сприяє єднанню людини і світу. Така єдність стає основою розвитку. Внесок М. Фічіно в теорію розвитку в тому, що він підкреслив необхідність для розвитку ціннісного ставлення, любові, заради якої людина змінюється [8; 9].

Джерелом розвитку людини відповідно філософських поглядів Е. Роттердамського є підпорядкування тіла людини його розуму. Співорганізація розуму і тіла стає можливою завдяки цінностям, в якості яких у вченого виступає ідея моральності, благо, досконалість. Це означає що освоєння цінності здійснюється на рівні співорганізації мислення і тіла людини, що актуалізує значущість для суспільства морального виховання [4; 8].

Більш повним поданням про сутність людини і її розвитку стало трактування, згідно з яким сутністю людини є мислення, розум, отже, розвиток людини полягає у розвитку мислення. Таке уявлення про людину і її сутність знайшло своє відображення в раціоналістичній моделі розвитку. Зокрема в ній стверджувалося, що джерелом, засобом, метою розвитку є розум людини. Представниками цієї моделі розвитку людини були Б. Спіноза, Б. Паскаль, Вольтер, К. Гельвецій. Зокрема, Б. Спіноза вважав, що джерелами розвитку є імпульси і бажання, тому для розвитку людини важливо прислухатися до своїх імпульсів, своїх бажань. Основним механізмом розвитку людини, за визначенням Б. Паскаля, є зміна бажань і обставин та їх розбіжність, він визначав суть людського ества в русі. Джерелом розвитку людини, відповідно до визначення Б. Паскаля, є подвійність людської натури, що поєднує в собі тваринне начало і велич людини, тобто велич людини і відповідно напрям її розвитку – це її здатність мислити. Об'єктами гідного мислення є роздуми людини про себе саму, свою природу і призначення, тобто рефлексія, а ступенями освоєння гідного, ціннісного мислення є: дотримання порад інших; увага до власних бажань і прагнень; осмислення себе [2; 6].

Джерелом розвитку, відповідно визначення Вольтера, є потенційні можливості людини – те, що в людині потенційно міститься все розмаїття можливостей. Згідно своїх потреб і зовнішніх умов людина реалізує ту чи іншу частину своїх можливостей. Розвиток полягає в прояві людиною нових можливостей, тоді завданням розвитку стає створення нових умов і нових потреб. Друге – це розуміння людиною, що впливає на її прояви, а саме фізична чутливість вважається первісним джерелом вчинків, пороків і чеснот [2].

Значущим для філософії розвитку людини Гельвеція є осмислення її потреб та інтересів як способу розвитку. Однак у раціоналістичній моделі не знаходить свого досить повного вираження така сторона людини, як почуття, духовне життя, духовні потреби розвитку, морально-етичні начала людини. Втіленням саме цих сторін розвитку людини стало трактування розвитку як наслідування людиною морально-етичних норм. Таке трактування розвитку виражено в морально-етичній моделі розвитку людини, відповідно якої джерелом розвитку людини є прагнення людини до утвердження в своєму житті моральних принципів, прихильником цієї моделі розвитку людини в історії філософії є І. Кант. Джерело розвитку людини, за визначенням І. Канта, це – враження і збудження, що викликані зовнішнім світом. Механізм розвитку здійснюється за наступною логікою "від вражень до понять, від понять до мислення", де сутність розвитку – це досягнення єдності тіла і мислення. Саморозвиток – це здатність людини до знаходження форм, способів і смислів єдності тіла і мислення. Етапи розвитку людини, відповідно філософських поглядів І. Канта, мають таку послідовність: перший етап – розвиток здібностей для задоволення потреб, що викликані його залежністю від зовнішніх речей; другий – здатність зв'язувати абстрактні поняття і, вільно володіючи своїми знаннями, управляти своїми пристрастями [8].

Категоріальний імператив І. Канта як вираження моральної (етичної) моделі розвитку людини є складовою духовної сфери. Внесок І. Канта в розробку проблеми розвитку людини полягає в тому, що він затвердив моральну спрямованість розвитку людини [5; 8; 10].

Подальший розвиток ідей ціннісного ставлення людини до себе і до світу отримав в символічній моделі розвитку, де кожна річ виступає як певного роду символ, знак, який повинен бути розшифрований людиною. Розвиток людини в цій моделі здійснюється за рахунок створення і розуміння людиною символів, символічного характеру її навколишнього світу. Представником цієї моделі є Е. Кассирер. Умовою розвитку, він вважав є прийняття людиною умов власного життя, таке прийняття робить людину цілісною, людина усвідомлює те місце, з якого вона починає свій рух і за таких умов – людина може лише прийняти умови свого власного життя [5, с. 28].

Умовою розвитку людини стає розуміння нею символічності своїх суджень, думок, сприйняття. Це має два значення: по-перше, розуміння символізму дозволяє людині вловити відносність того, що вона сприймає і переживає – це є одна з можливостей; по-друге, символічність вказує на те, що за символом знаходиться певний предмет або об'єкт, просування до якого передбачає розуміння різних символів. Так, наприклад, інтерпретація поведінки або вчинку учня ґрунтується на певних підставах, які є у вчителя. Професійний саморозвиток полягає в розумінні вчителем цих підстав, їх відносності. Другий сенс символічності розкривається в тому, що вчитель розуміє, учень – цілісний об'єкт, який може бути пізнаний тільки через різні символи, образи, інтерпретації, і навіть вони не охоплюють усього різноманіття особистості учня. Професійний саморозвиток вчителя за таких умов, спрямовано на вироблення та сприйняття різних символів [5].

Подальший пошук гуманістичної сутності у розвитку людини привів філософів до трактування розвитку як прояву людської екзистенції. Це трактування знайшло своє вираження в екзистенціальній моделі, в якій людина розвивається завдяки тому, що сама проектує, сама створює себе в повній незалежності від чого б то не було. Представниками цієї моделі в історії філософії є Ж. Сартр. Відповідно до його поглядів передумова розвитку – вміння людини відмовлятися і заперечувати, відхиляти однозначність навколишнього світу, тим самим створюючи для себе простір свободи. Самосвідомість є джерелом здібності людини відхиляти навколишній світ, а освоєння цієї здатності є справою тільки самої людини. "Свобода людини передує її сутності, вона є умова, завдяки якій остання стає можливою, сутність буття людини підвішена в його свободі" [9, с. 99].

Екзистенціальне трактування розвитку людини позначило деяку норму і мета розвитку, не розкриваючи повною мірою механізми взаємодії людини і внутрішні механізми розвитку самої людини. Ці механізми стали предметом дослідження в психосоціалній моделі, де рушійними силами розвитку людини стали синдроми розпаду і зростання, що взаємодіють і змагаються між собою. В рамках цієї моделі розвиток людини полягає у подоланні відчуження між особистістю та суспільством. Представником цієї моделі є Е. Фромм [9].

Саморозвиток людини полягає у виборі людиною напряму і руху по ньому. Саморозвиток передбачає моральний вибір людини і тому стає напруженим і драматичним процесом. Однак, не менш важлива основна спрямованість саморозвитку – духовно-моральне піднесення людини. Джерелом розвитку, за Е. Фроммом, є співіснування в людині духу і тіла. Цілеспрямованість розвитку задається здатністю людини відчувати себе суб'єктом власних дій. Трансценденція передбачає усвідомлення людиною самої себе як самостійної величини, прийняття рішень, розрізнення себе і навколишнього світу [5; 10].

Саморозвиток передбачає в якості умови самототожність людини, яка з'являється тільки тоді, коли людину спіткає зовнішній світ як щось окреме і відокремлене від неї. Джерелами саморозвитку є розумова діяльність, почуття, творча діяльність. Засобами саморозвитку є свобода, самостійність мислення. Саморозвиток передбачає, що людина стає центром і активним суб'єктом своїх сил і відчуває себе такою. Джерелом саморозвитку є потреба людини в емоційному самоотождоженню, яка дозволяє людині досягти "почуття Я". Почуття "Я" стає критерієм і відправною точкою процесу саморозвитку [10, с. 480].

Висновок. Аналіз філософських моделей розвитку людини дозволяє зробити висновок про те, що в основі кожної моделі лежить певний аспект життєдіяльності людини, якому надається ціннісне значення. За таких умов, розвиток людини розуміється як сприйняття нею певних цінностей. З точки зору професійного саморозвитку вчителя це означає, що він теж є процесом осмислення людиною цінностей. Усі цінності, закладені в моделях, можуть бути розділені на три групи: перша група, пов'язана з розвитком власного "Я" людини; друга група, з розвитком людини у взаємодії з іншими людьми; третя група, – пов'язана з розвитком людини в діяльності.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі передбачаються в обґрунтуванні змістово-процесуальної складової моделі професійного саморозвитку майбутнього вчителя початкової школи.

Використані джерела

1. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель // Сочинения в 4 т. – М.: Наука, 1984. – Т 4. – 830 с.
2. Вольтер. Метафизический трактат / Вольтер // Философские сочинения. – М., 1988. – 559 с.
3. Гегель Г. В-Ф. Феноменология духа / Георг Вильгельм Фридрих Гегель / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ru/FILOSOF/GEGEL/fenomen.txt>.
4. Каган М. С. Философская теория ценности / М. С. Каган. – СПб., 1997. – 206 с.
5. Кассирер Э. Опыт о человеке : введение в философию человеческой культуры / Э. Кассирер // Проблема человека в западной философии. М. : Наука, 1988. – 364 с.

6. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі : монографія / В. Г. Кремень. – К. : "Знання" України, 2010. – 519 с.
7. Кузанский Н. Сочинения : в 2 т. / Н. Кузанский. – М. : Рефл-бук, 1979. Т. 1. – 372 с.
8. Лихачев Б. Т. Философия воспитания. Спец. курс : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Б. Т. Лихачев. – М. : Прометей, 1995. – 282 с.
9. Сартр Ж. П. Бытие и ничто (Извлечения) // Человек и его ценности. / Ж. П. Сартр. – М., 1988. – 386 с.
10. Фромм Э. Пути из большого общества // Проблема человека в западной философии / Э. Фромм. – М., 1988. – 648 с.

Minenok A.

CONCEPTUAL BASES OF PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF TEACHER IN PHILOSOPHICAL CONTEXT HUMAN DEVELOPMENT

The article analyzes the self-development is seen as a process of active, consistent positive qualitative changes of the personality, which is not the result of external influences, and its own efforts, the researchers review the process and how the activities of individuals aimed at changing those mental and personal qualities that are already there, inherent in human nature or a preceding stage of its development, for example: memory, thinking, attention, emotional sphere, General and professional abilities and inclinations.

Conceptual foundations of professional self-development of teachers from the point of view of the philosophical context of human development. Dogsa holistic personal development of the person based on the analysis of patterns of human development, developed in philosophy and is the province of philosophy: cosmogonic model, theological model, autonomia model, the rationalist model of moral-ethical model, the idealistic model, a phenomenological model, the romantic model, social model, the transcendental model, personalsign model, the hermeneutic model, symbolic model, the existential model, the psychosocial model, the axiological model, tool model, socio-anthropological model. According to the conceptual ideas, the subject of professional self-development acts as a future elementary school teacher, while he acts as the man, the personality, and conceptually transformed as a professional.

Analyzed "self-development" as a philosophical concept. In philosophy it is interpreted as a transition to a higher degree of organization, and is a property of both the body and the society. That is, the transition of man to the level where she is able to educate and develop myself. The main ideas of this approach are assertions of independence, slovesnost as the leading values of the modern social order, which involves a person's ability to self-development, to the determination and setting goals.

Based on the analysis of the philosophical context set, professional self-development by integrated connections between the process of personal development and professional activities of the teacher, because self-development is an essential characteristic of the personal motivation and the spiritual realm. Professional self-development leads to the transformation of the personality in the context of professional values. The values of professional activity of the teacher are defined by three landmarks: the personality of the teacher, subject-specific activities and relationships with students.

Key words: *development, education, personality, future teacher, model development, professional self-development.*

Стаття надійшла до редакції 18.09.2015